

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هوش معنوی و مقیاس‌های سنجش آن

تالیف:

دکتر فرامرز سهرابی
دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی
اسماعیل ناصری

انتشارات آوای نور

تهران - ۱۳۹۵

سرشناسه	:سهرابی، فرامرز، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	:هوش معنوی و مقیاس‌های سنجش آن / تالیف فرامرز سهرابی، اسماعیل ناصری.
مشخصات نشر	:تهران : آوای نور، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۳۷۶ ص.:: جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۱۳-۹۶-۰
وضعیت فهرست نویسی: فیپا	
موضوع	:هوش معنوی
شناسه افزوده	:ناصری، اسماعیل، ۱۳۵۸ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ / ۹۸۶۳۱ / BF۴۳۱
رده بندی دیویی	: ۱۵۳/۹

هوش معنوی و مقیاس‌های سنجش آن

تألیف: دکتر فرامرز سهرابی - اسماعیل ناصری

ناشر: انتشارات آوای نور

چاپ سوم ۱۳۹۵

تیراژ: ۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۱۳-۹۶-۰

تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - خیابان وحید نظری - پلاک ۹۹

تلفن: ۶ - ۶۶۹۶۷۳۵۵ / نمابر: ۶۶۴۸۰۸۸۲

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

قیمت ۲۶۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

پیشگفتار ۱۷

بخش ۱: مفاهیم

فصل ۱: هوش ۲۳

مقدمه ۲۳

تعریف هوش ۲۷

نظریه های هوش ۲۸

دیدگاه روانسنجی ۲۸

نظریه دوعاملی اسپیرمن ۲۹

نظریه توانایی های ذهنی نخستین ترستون ۲۹

هوش سیال و هوش متبلور کتل ۳۰

نظریه ی شناختی پیاژه درباره هوش ۳۰

دیدگاه خبرپردازی ۳۲

نظریه سه جنبه ای هوش استرنبرگ ۳۲

نظریه هوش های چندگانه گاردنر ۳۳

هوش هیجانی ۳۴

همبسته های بهره هوشی ۳۵

موفقیت تحصیلی ۳۵

- جایگاه و موفقیت شغلی ۳۶
- تفاوت های گروهی ۳۷
- وراثت و ثبات نمرات بهره هوشی ۳۸
- ارثی بودن هوش ۳۸
- ثبات بهره های هوشی ۴۰

فصل ۲: معنویت ۴۳

- مقدمه ۴۳
- معنویت چیست؟ ۴۳
- گرایش معنوی در عصر جدید ۴۸
- ابعاد معنویت ۵۲
- موضوع معنویت و علم روان شناسی ۵۴
- نیازهای معنوی انسان ۵۶
- نقش دین و معنویت در سلامت روان ۵۷
- وجوه اشتراک و افتراق دین و معنویت ۵۹
- تعامل معنویت و دین ۶۲
- تجربه های دینی، معنوی و عرفانی ۶۵
- رشد و تحول معنوی انسان ۶۷

فصل ۳: هوش معنوی ۶۹

- مقدمه ۶۹
- تعریف و مولفه های تشکیل دهنده هوش معنوی ۷۳
- هوش معنوی و مفهوم هوش های چند گانه ۷۹

۸۳.....	هوش معنوی به عنوان هوشی متمایز از هوش عمومی
۸۴.....	تناسب ابعادی از معنویت با معیارهای هوش
۸۷.....	ویژگی های منحصر به فرد هوش معنوی
۸۹.....	کاربرد هوش معنوی
۹۲.....	هوش معنوی و خرد
۹۳.....	مفهوم سازی هوش معنوی
۹۵.....	هوش معنوی و آگاهی متعالی
۹۷.....	نقش آگاهی فردی در ابراز هوش معنوی
۱۰۱.....	آگاهی از وجودی الهی و رابطه آن با هوش معنوی
۱۰۳.....	هوش معنوی و رابطه آن با مسائل وجودی
۱۰۶.....	هوش معنوی و تصویر بزرگتر
۱۰۷.....	مبنای تکاملی هوش معنوی
۱۰۹.....	نقش زیست شناسی در کنش هوش معنوی
۱۱۲.....	تحول هوش معنوی
۱۱۵.....	تفاوت های فردی در هوش معنوی
۱۱۸.....	ابراز متفاوت هوش معنوی در بین گروه های مذهبی / معنوی
۱۲۶.....	الگوهای معمول در تجربه و بیان هوش معنوی
۱۲۸.....	رابطه میان هوش معنوی و سلامت
۱۳۶.....	رابطه هوش معنوی با مدیریت و رهبری
۱۴۴.....	چالش های مرتبط با کاربرد هوش معنوی
۱۴۵.....	درآمدی بر مولفه های هوش معنوی در آموزه های دین اسلام
۱۵۰.....	داشتن معنا و هدف در زندگی

۱۵۱ توکل و امید به خداوند
۱۵۳ شکیبایی
۱۵۵ شرح صدر (ظرفیت روانی)
۱۵۷ بخشش
۱۵۸ نیکوکاری
۱۶۰ اعتقاد و ایمان به خدا
۱۶۱ سپاسگزاری
۱۶۲ عبادت

بخش ۲: سنجش

۱۷۳ فصل ۴: مقیاس هوش معنوی ناسل (۲۰۰۴)
۱۷۳ مقدمه
۱۷۵ مطالعه اول
۱۷۵ مطالعه دوم
۱۷۷ شرکت کنندگان در مطالعه دوم
۱۷۸ روش اجرا
۱۷۹ طرح تحقیق
۱۷۹ ابزار
۱۷۹ مقیاس هوش معنوی (SIS)
۱۸۰ نتایج
۱۸۱ تحلیل عاملی گویه های (SRDS)
۱۸۲ تحلیل عاملی گویه های مقیاس هوش معنوی (SIS)

۱۸۳	تحلیل عاملی مقدماتی SIS
۱۸۷	تحلیل عاملی گویه های شاخص بهزیستی شخصی (PWI)
۱۸۹	تحلیل رگرسیون چندگانه
۱۹۳	مطالعه سوم
۱۹۵	روش
۱۹۵	شرکت کنندگان
۱۹۵	شیوه اجرا
۱۹۶	طرح تحقیق
۱۹۶	ابزار
۱۹۶	نتایج
۱۹۸	تحلیل عاملی گویه های SRDS
۱۹۹	تحلیل عاملی گویه های SIS
۲۰۲	خلاصه نتایج
۲۰۳	مطالعه چهارم
۲۰۴	نتیجه گیری
۲۰۵	مقیاس هوش معنوی ناسل (۲۰۰۴)
۲۰۶	روش نمره گذاری
۲۰۷	فصل ۵: مقیاس هوش معنوی یکپارچه آمرم و دریر (۲۰۰۷)
۲۰۷	مقدمه
۲۰۸	مطالعه اول
۲۰۹	روش

۲۱۰	نتایج
۲۱۳	مطالعه دوم
۲۱۵	روش
۲۱۵	شرکت کنندگان
۲۱۹	ابزارهای اندازه گیری
۲۲۰	روش
۲۲۱	نتایج
۲۲۱	ساخت مقیاس
۲۲۴	پایایی
۲۲۴	اعتبار همگرا و افتراقی
۲۲۸	تفاوت های گروهی
۲۳۳	بحث و نتیجه گیری
۲۳۵	یک چهارچوب نظری روزآمد از هوش معنوی
۲۳۷	محدودیت های تحقیق
۲۳۸	مقیاس هوش معنوی یکپارچه امرم و دریر (۲۰۰۷)
۲۴۳	روش نمره گذاری

فصل ۶: سیاهه خودسنجی هوش معنوی کینگ (۲۰۰۸)..... ۲۴۹

۲۴۹	مقدمه
۲۵۰	یک الگوی کارآمد از هوش معنوی
۲۵۱	تفکر وجودی انتقادی
۲۵۲	ایجاد معنای شخصی

۲۵۴	آگاهی متعالی
۲۵۶	گسترش وضعیت هوشیاری
۲۵۷	کاربرد های انطباقی
۲۵۹	رشد ظرفیت های معنوی در گستره عمر
۲۶۲	مطالعه اول
۲۶۲	روش
۲۶۲	شرکت کنندگان
۲۶۳	ابزار
۲۶۴	روش اجرا
۲۶۴	نتایج
۲۶۴	ویژگی های مجموعه گویه های اولیه
۲۶۵	تحلیل عامل اکتشافی اولیه
۲۶۷	نگهداری گویه ها
۲۶۸	ویژگی های مجموعه گویه های کاهش یافته
۲۶۹	دومین تحلیل عاملی اکتشافی
۲۷۰	مطالعه دوم
۲۷۳	روش
۲۷۳	شرکت کنندگان
۲۷۳	مقیاس ها
۲۷۶	شیوه اجرا
۲۷۷	ویژگی های روانسجی ۴۲-SISRI
۲۷۸	اولین تحلیل عاملی تاییدی

۲۸۰	اصلاح مقیاس
۲۸۱	ویژگی های ۲۴-SISRI
۲۸۶	اعتبار مقیاس
۲۸۹	پایایی بازآزمایی
۲۹۰	همبستگی بین مقیاس ها
۲۹۱	تحلیل ویژگی های جمعیت شناختی
۲۹۱	بحث و نتیجه گیری
۳۰۰	سیاهه خودسنجی هوش معنوی کینگ (۲۰۰۸)
۳۰۲	روش نمره گذاری

فصل ۷: پرسشنامه هوش معنوی ناصری و سهرابی (۱۳۸۶) ۳۰۳

۳۰۳	مقدمه
۳۰۵	روش
۳۰۵	جامعه آماری
۳۰۵	گروه نمونه و روش نمونه گیری
۳۰۶	روش ها و ابزار جمع آوری اطلاعات
۳۰۶	الف. مطالعه کتابخانه ای
۳۰۶	ب. پرسشنامه محقق ساخته
۳۰۶	مطالعه اول
۳۱۱	مطالعه دوم
۳۱۲	مطالعه سوم
۳۱۲	روش اجرای پژوهش

۳۱۳	تجزیه و تحلیل داده ها
۳۱۳	ساختار عاملی پرسشنامه مقدماتی
۳۱۳	تعیین مناسبت و کفایت تحلیل عاملی
۳۱۴	حجم گروه نمونه
۳۱۴	اهمیت و معنا دار بودن ماتریس
۳۱۵	استخراج عوامل اولیه
۳۱۶	چرخش بارهای عاملی
۳۱۹	پایایی پرسشنامه هوش معنوی
۳۲۰	نمرات زنان و مردان در پرسشنامه
۳۲۳	هنجارهای پرسشنامه هوش معنوی
۳۲۴	بحث و نتیجه گیری
۳۳۱	پرسشنامه هوش معنوی ناصری و سهرابی (۱۳۸۶)
۳۳۷	روش نمره گذاری
۳۳۸	جداول نمرات هنجار پرسشنامه هوش معنوی
۳۴۷	منابع فارسی
۳۵۷	منابع انگلیسی

ما موجودات انسانی ای نیستیم که تجربه معنوی دارند،
بلکه موجودات معنوی ای هستیم با یک تجربه انسانی.

تیهارد د کاردین^۱ (۱۸۸۱-۱۹۵۵)

پیشگفتار

اهمیت دین و رشد معنوی در انسان، در چند دهه گذشته به صورتی روزافزون توجه روان شناسان و متخصصان بهداشت روانی را به خود جلب کرده است. پیشرفت علم روان شناسی از یک سو و ماهیت پویا و پیچیده جوامع نوین از سوی دیگر، باعث شده است که نیازهای معنوی بشر در برابر خواسته ها و نیازهای مادی قد علم کنند و اهمیت بیشتری بیابند. چنین به نظر می رسد که مردم جهان امروز، بیش از پیش به معنویت و مسائل معنوی گرایش دارند. این توجه و میل جهانی به موضوعات معنوی موجب شده که برخی از سازمان های بهداشتی مثل سازمان جهانی بهداشت، به بازنگری تعاریف موجود در مورد انسان و ماهیت بشر پردازند. برای مثال، سازمان جهانی بهداشت در تعریف ابعاد وجودی انسان، به ابعاد جسمانی، روانی، اجتماعی و معنوی اشاره می کند و بعد چهارم، یعنی بعد معنوی را نیز در رشد و تکامل انسان مطرح می سازد (وست^۲، ۲۰۰۰؛ ترجمه شهیدی و شیرافکن، ۱۳۸۷).

سازه هوش معنوی^۳ یکی از مفاهیمی است که در پرتو توجه و علاقه جهانی روان شناسان به حوزه دین و معنویت نزع گرفته است. آنچه که موجب شده است تا سازه معنویت به عنوان هوش مفهوم سازی شود، آن دسته از مشاهدات و یافته های علمی بیان کننده این واقعیت می باشد که کاربست الگوهای ویژه ای از افکار، هیجان و رفتار (که معمولاً در زیر مفهوم دین و معنویت به آنها پرداخته می شود) در زندگی روزمره می تواند موجب افزایش سازگاری و بهزیستی انسان شود (کندی^۴، ۲۰۰۲؛ وان نس^۵ و کاسل^۶، ۲۰۰۳؛ دالمن^۷، ۲۰۰۴). هوش معنوی در برگیرنده مجموعه ای

^۲. West

^۳. Spiritual Intelligence

^۴. Kennedy

^۵. Van Ness

از توانایی‌ها و ظرفیت‌هایی است که از منابع معنوی در جهت افزایش بهزیستی و انطباق‌پذیری فرد استفاده می‌کند (ناصری، ۱۳۸۶). هوش معنوی سازه‌های معنویت و هوش را درون یک سازه جدید ترکیب می‌کند. در حالی که معنویت با جستجو و تجربه عناصر مقدس، معنا، هوشیاری اوج یافته و تعالی در ارتباط است، هوش معنوی مستلزم توانایی‌هایی است که از چنین موضوعات معنوی برای تطابق و کنش اثربخش و تولید محصولات و پیامدهای با ارزش استفاده می‌کند (امونز^۶، ۱۹۹۹). در یک دهه گذشته، گروهی از پژوهشگران (برای مثال، زوهر^۷ و مارشال^۸، ۲۰۰۰؛ ولمن^۹، ۲۰۰۱؛ ناسل^{۱۰}، ۲۰۰۴؛ امرم^{۱۱}، ۲۰۰۷؛ کینگ^{۱۲}، ۲۰۰۷) درصد آن برآمدند تا مفهوم هوش معنوی را با توجه به مبانی نظری متفاوت، تعریف و مولفه‌های آن را مشخص کنند.

به موازات کوشش‌های انجام شده برای تعریف و مفهوم‌سازی هوش معنوی، افرادی بدنبال ساخت مقیاس‌هایی برای اندازه‌گیری این مفهوم بوده‌اند (برای مثال، ناسل، ۲۰۰۴؛ امرم و دریر^{۱۳}، ۲۰۰۷؛ کینگ، ۲۰۰۸؛ ناصری و سهرابی، ۱۳۸۶). هر چند بین صاحب‌نظران موجود، درباره امکان کمی‌سازی مفهوم هوش معنوی توافق کامل وجود ندارد.

در مورد آشنایی فضای دانشگاهی ایران با مفهوم هوش معنوی باید گفت که بیش از یک دهه از پیدایش این مفهوم می‌گذرد، اما هنوز کتابی درخور و مناسب با نیازهای جامعه علمی کشور، ترجمه یا تالیف نشده است. در سال‌های اخیر، شاهد آن بوده‌ایم که چندین مقاله، پایان‌نامه و رساله با محوریت مفهوم هوش معنوی در دانشگاه‌های ایران انجام شده است که فقدان منابع و مقیاس‌های اندازه‌گیری معتبر در دسترس، موجب کند شدن فرایند انجام این اقدامات پژوهشی شده است. مولفان این کتاب بر آن بودند که با تدوین کتابی با عنوان هوش معنوی و معرفی مقیاس

^۶. Kasl

^۷. Daaleman

^۸. Emmons

^۹. Zohar

^{۱۰}. Marshall

^{۱۱}. Wolman

^{۱۲}. Nasel

^{۱۳}. Amram

^{۱۴}. King

^{۱۵}. Dryer

هاس سنجش آن، از یک سو نیازهای اولیه پژوهشگران علاقمند به این مفهوم را برآورده کنند و از سویی، زمینه را برای دگر افراد علاقمند به ترجمه و تالیف کتاب در این حوزه فراهم کنند. این کتاب از دو بخش و هفت فصل تشکیل شده است. عناوین سه فصل اول در بخش نخست، به ترتیب هوش، معنویت و هوش معنوی می باشد. با توجه به اینکه سازه هوش معنوی از دو سازه هوش و معنویت تشکیل یافته است، مولفان پیش از پرداختن به مفهوم هوش معنوی، در دو فصل اولیه این کتاب به اختصار به دو مفهوم هوش و معنویت پرداخته اند. در فصل سوم مفهوم هوش معنوی، تعاریف، ابعاد تشکیل دهنده و همبسته های روان شناختی آن مورد بررسی قرار می گیرد. در چهار فصل بعدی کتاب، چهار مقیاس معتبری که برای اندازه گیری هوش معنوی در یک دهه گذشته ساخته شده، معرفی می گردد و فرایند شکل گیری و تدوین نسخه نهایی، شیوه اجرا و نمره گذاری و ویژگی های روانسنجی آنها با جزئیات توضیح داده می شود. این مقیاس ها که به ترتیب زمانی ساخته شده معرفی می گردند، عبارتند از: مقیاس هوش معنوی^{۱۶} ناسل (۲۰۰۴)؛ مقیاس هوش معنوی یکپارچه^{۱۷} امرم و دریر (۲۰۰۷)؛ سیاهه خودسنجی هوش معنوی^{۱۸} کینگ (۲۰۰۸) و پرسشنامه هوش معنوی ناصری و سهرابی (۱۳۸۶). امید است که این کتاب مورد پذیرش جامعه علمی کشور بویژه روان شناسان و دیگر متخصصین علوم انسانی قرار بگیرد و زمینه ساز اقدامات پژوهشی گسترده تر درباره سازه هوش معنوی شود.

دکتر فرامرز سهرابی

دانشیار روان شناسی بالینی، دانشگاه علامه طباطبایی

اسماعیل ناصری

^{۱۶}. Spiritual Intelligence Scale (SIS)

^{۱۷}. Integrated Spiritual Intelligence Scale (ISIS)

^{۱۸}. Spiritual Intelligence Self-Report Inventory (SISRI)